

Nya böcker

Nina Björk (2020) *Om man älskar frihet. Tankar om det politiska.* Wahlström & Widstrand.

”Varför pratar vänstern inte om frihet?” Frågan ställdes av en vän till mig, något år före valet 2014. Som jag minns det kritiserade han den breda vänsterns oförmåga att föra fram sin politik som ett frihetsprojekt. Tanken var väl inte ny för mig, som vid tidpunkten ägnat många år åt vad jag uppfattade som socialistisk kritik av vänstern genom lokalt rörelsearbete, men den var ändå frisk, upplyftande på något sätt. Socialism som frihetsprojekt hade kanske glömts bort i motståndet mot de ständiga valfrihetsreformerna i välfärden? Jag fann resonans av min väns fråga i den tidigare socialdemokratiska skol- och kulturministern Bengt Göransson’s essä *Tankar om politik* (2010, s. 119f.):

Valfriheten privatiserar; jag väljer för mig, du för dig, och om du väljer fel är det din ensak. Friheten är däremot oändlig och har bara en enda men mycket viktig begränsning: man får inte hindra andra att röra sig på samma fält som jag. Friheten kommer därför att i motsats till valfriheten socialisera, den förutsätter gemenskap, respekt för andra och blir inte möjlig i ojämlika samhällen.

Jag vet inte om Nina Björk läst Göransson. Hon ger åtminstone ingen explicit referens, men citatet ovan hade lika gärna kunnat skrivas av henne i hennes senaste bok, vars titel lite lustigt lika gärna hade kunnat pryda Göransson’s text: *Om man älskar frihet. Tankar om det politiska* (2020). Björks bok är en uppgörelse med det liberala idégodset: värdeord och ideal som hon i egenskap av socialist menar sig hålla med om, men som hon anser att den liberala politiken i ett kapitalistiskt produktionssätt inte kan tillgodose. Det är en argumenterande och driven berättelse som tar läsaren från diskussioner om meritokrati och demokrati till konstruktivism och moral. Allt är genomsyrat av en argumentationsteknik där Björk försöker genomtränga samtida liberala debattörers tankar om individualitet, frihet och jämlikhet. Hon vill driva dessa idéer till sin spets för att på det viset blottlägga paradoxer och konflikter i den liberala ideologin. Emellanåt tar hon det medvetet så långt så att det skapar överklig-

hetskänslor, *reductio ad absurdum*, men hela tiden används argumentationstekniken för att påvisa oförenligheten av liberala värden med kapitalistisk produktion.

Ett av de tydligaste exemplen på denna argumentationsteknik är när Björk (s. 19ff.) driver den liberala förståelsen av jämlikhet så långt att hon kommer till slutsatsen att familjen är ett problem för jämlikheten och således måste tas ur ekvationen. Logiken är följande: Det liberala jämlikhetsidealet strävar efter *jämlika möjligheter*. Med jämlika möjligheter blir konkurrensen och fördelningen av positioner i samhället rättvis, i meningen att ojämlikheten i utfall är baserad på egen ansträngning, flit och hårt arbete. Konkurrensen ska inte vara beroende av faktorer som den enskilde inte kan påverka, som till exempel kön och social bakgrund (meritokrati). Hur ska jämlika möjligheter skapas i en liberal meritokrati? Jo, genom exempelvis förbud av diskriminering baserat på dessa icke-valda egenskaper, men också genom skolans och förskolans uppdrag att jämna ut skillnaderna mellan barns bakgrund. På många sätt skulle det lika väl gå att argumentera för socialt arbete som ytterligare en insats för att skapa förutsättningar för en rättvis tävling om positionerna i samhället. Tänk bara på socialtjänstlagens (2001:453) så kallade portalparagraf (1 kap. 1 §) som uttryckligen skriver att socialtjänsten ska främja "jämlikhet i levnadsvillkor". Vad betyder detta om det inte syftar till strävan efter jämlika möjligheter i syfte att skapa en så rättvis tävling som möjligt? Men varken diskrimineringslagar, förskola/skola eller socialt arbete förmår skapa jämlika möjligheter, vilket i sin tur innebär att det ojämlika utfallet inte kan uppfattas som rättvist i och med att social bakgrund uppfattas som en illegitim grund för ojämlikhet enligt idealet. Den enda kvarvarande tekniken i den liberala arsenalen är således, enligt Björk, att förhindra barns fördelar av det ojämlika utfallet bland deras föräldrar. Den sociala bakgrunden måste raderas, vilket i längden betyder att barn inte bör uppfostras i sina familjer.

Björks argumentation följer denna uppställda logik, men givetvis förespråkar ingen liberal debattör att barn bör uppfostras utan inflytande av sin familj, inte ens för målet att skapa en rättvis meritokrati. Björk är högst medveten om detta men menar att detta är på grund av att meritokratiförespråkarna inte inser konsekvenserna av sitt eget ideal. En rättvis tävling i ett samhälle med ojämlikhet i utfall kräver att de mekanismer som skapar ojämlika möjligheter utplånas, vilket till största del är barns sociala bakgrund. Ingen förespråkare av meritokrati kan alltså tro att den rättvisa tävlingen är möjlig. Att lyfta upp meritokrati som ideal blir således en legitimering av ojämlikhet, vilket är hela poängen med Björks argumentation.

På många sätt är det denna diskrepans mellan uttryckta ideal och praktisk politik som Björk vill komma åt i sin kritik av liberalismen. Björk exemplifierar med när den liberala debattören Hanne Kjöllner kritiserar företaget Telge Tillväxt AB för dess språkbruk. Företaget benämner de arbetslösa personer de hyr ut till företag som *resurser*, vilket Kjöllner reagerar på som en hemsk beskrivning av människor. Människor ska väl

inte beskrivas som utbytbara varor! Kjöllers indignation är en "längtan efter ett språk som bättre döljer vissa praktiker", skriver Björk (s. 148). I sann marxistisk anda skriver Björk att företagets benämning endast är ett uttryck för sanningen: som lönearbetare hoppas vi alla på att bli uthyrda eller köpta som varor, det är själva poängen.

Det blir tydligt ett tag in i boken att Björk skrivit vissa avsnitt för och i polemik med medias liberala skribenter; Hanne Kjöllner, Per Svensson, Mattias Svensson. Det är avsnitt som nästan liknar episoden i Lukas Moodyssons film *Tillsammans* (2000), när Olle Sarris karaktär Erik inför livgardet vid Stockholms slott säger: "Ta inte det här personligt men du är ju så jävla dum i huvet, du är ju så jävla lurad." Att Björk skäller ut liberala skribenter för att de inte förstått begränsningarna i liberalismens frihetsbegrepp blir lite som att Erik skäller ut soldaten vid slottet för att inte kungahuset används till bostäder. Frågan kan ställas huruvida de verkligen är lurade eller endast utför sina uppgifter utifrån de positioner de har.

Språket som analysobjekt är för Björk inte endast intressant i denna diskrepans mellan det som sägs eller skrivs och praktiken. Språket följer henne genom hela boken som en väg till förståelsen av människan som en kollektiv varelse; hur uppstår språk om inte i interaktion med andra? Denna förståelse leder Björk (s. 162ff.) till en diskussion om just den mänskliga naturen – finns den och vad består den i så fall av? Björk förstår till exempel förmågan till språk som en *potential* som existerar naturligt i alla människor men som inte realiseras utan interaktion med andra. Denna diskussion tar Björk (s. 168f.) till skapandet av en etik grundad i den mänskliga naturens fakta: mänsklighetens gemensamma behov och kapaciteter. Det är en intressant utgångspunkt att ta fasta på människors gemensamma behov och kapaciteter som konstituerande den mänskliga naturen och därifrån göra vad hon kallar för *ett kvalitativt språk*: från beskrivning till värdering. Om den mänskliga naturen innehåller behovet för en människa att äta (eller inta näring) för att överleva så kan värderingen skapas utifrån det: människor *bör* få tillräckligt med mat och det är moraliskt *felaktigt* om man inte får det. Etik grundat i behov är radikalt annorlunda än etik grundat i på förhand fastställda värden, oavsett om det är lyckan och nyttan i utilitarismen eller den religiösa etiken som finner grunden i gud. Att utreda vilka dessa universella och eviga mänskliga behov och kapaciteter kan tänkas vara är för mig en naturlig fortsättning på Björks resonemang. Dessvärre är hon inte intresserad av den ansatsen. Poängen för henne är snarast att påvisa existensen av en mänsklig natur och ställa detta i polemik mot hur socialkonstruktivismen blivit alltmer tongivande i samhället.

Björks resonemang om konstruktivismens framfart i samhället, både inom akademien och i relation till politik och samhällsdebatt, är för mig de mest intresseväckande sidorna i boken. Varför är det diskussionen om socialkonstruktivism som är mest intressant för mig i Björks bok? Jag måste erkänna att jag är osäker. Björks inledande kapitel är tydligt grundade i en diskussion om kapitalismens ideologiska konsekven-

ser, ett ämne som till stor del intresserat även mig, både akademiskt och politiskt. Ändå, eller kanske därför, framstår dessa avsnitt i Björks bok som minst tankeväckande och kittlande. Är det termen "gammal skåpmat" jag letar efter?

De första gångerna jag akademiskt kom i kontakt med konstruktivistiska tankegångar, kunde jag inte göra annat som politisk socialist än att rata dem som idealistiska, relativistiska och med noll relation till den materiella verkligheten. Jag var snabb med att relatera konstruktivismen till den liberaliserade vänster jag politiskt tampats med och som populärt betecknats som *identitetspolitik*. Jag tyckte mig se idealistiska tankegångar överallt och var generös i min inkludering av problematiska perspektiv, från kön som konstruktion enligt Butler till klass som kultur, identitet, smak enligt Bourdieu. I mina funktionshindersstudier vid Malmö högskola (numera universitet) kritiserade jag en föreläsare i intersektionalitet för att denne inte på ett för mig tillfredsställande sätt kunde redogöra för hur klass som position i produktionen passade in analytiskt som intersektion med funktionsnedsättning. Jag såg endast en klassförståelse som begränsades till Webers statusbegrepp och aldrig diskuterades materialistiskt.

Efter ett antal års akademiska studier ser jag nu att konstruktivistiska förhållningsätt kan vara givande, men framför allt epistemologiskt. Frågor om *hur* företeelser konstrueras blir högst relevanta i exempelvis fältet av intellektuella funktionsnedsättningar som jag för tillfället är intresserad av. Jag har till exempel tagit till mig mycket av Niklas Altermarks (2016; 2017) arbete den senaste tiden och bland annat funnit värde i hans kritik av idén om medborgarskapet som en inkluderande funktion för personer med intellektuell funktionsnedsättning. Konstruktionen av personer med intellektuell funktionsnedsättning som inkluderade i medborgarskapet är lika mycket, fast med annat uttryck, en maktmekanism som konstruktionen av gruppen som institutionaliserade patienter. Denna foucauldianska ingång till intellektuell funktionsnedsättning som konstruktion motsäger inte den materiella förståelsen av intellektuell funktionsnedsättning som nedsatt arbetsförmåga i en kapitalistisk produktion. "Lönsamhetens princip gäller alla", skriver Björk (s. 215), och om inte ens arbetsförmåga i kapitalistisk produktion är just lönsam, då är den inte heller intressant och leder till exkludering. Som kritik av Björks resonemang menar jag alltså att konstruktivistisk epistemologi mycket väl kan samexistera med materialistisk ontologi. Världen och dess innehåll behöver inte betraktas som en total social konstruktion för att man ska se värdet av att förhållanden många gånger får mening inför oss just som konstruktioner i diskurs.

Björk (s. 205ff.) beskriver att konstruktivistiska tankegångar sipprat ut från de akademiska rummen och skapat ett sammanhang där både politik och allmänhet i hög grad är intresserade av olika konstruktioner av förhållanden: frågor kring hur vi kan förändra bilden av ett fenomen har kanske ersatt frågor om hur fenomenet i sig

ska förändras. Det är en materialistisk kritik av tanken på språkets, idéns och tankens makt. Samtidigt hoppas Björk (s. 187) på något plan att både konstruktivistisk vänster och konstruktivistisk feminism har samma mål som hon: socialism och ett samhälle där genus inte spelar roll, men hon kritiserar deras idealism. Jag funderar om Björks mål faktiskt är de samma som hos konstruktivistisk vänster/feminism? Kan ontologisk konstruktivism, i betydelsen att verkligheten är subjektets föreställningar, formulera kollektivistiska mål som socialiserad produktion och förintade könsroller? Eller blir målet snarare subjektets frigörelse från kapitalistisk produktion och förtryckande könsroller?

Sammanfattningsvis vill jag avsluta med det jag framför allt tar med mig från Björks bok:

1. *Reductio ad absurdum* är en effektiv argumentationsteknik, just på grund av dess uttröttande egenskap att dra saker till sin spets. Vårt liberaliserade samhälle är möjligtvis oförmöget att se alla konsekvenser av uppställda ideal.
2. Att utgå från universella mänskliga behov för att skapa en sammanhållen etik är ett perspektiv som på ett fruktbart sätt lyfter kritik mot den relativism som konstruktivister emellanåt uttrycker, där mänskliga beteenden och förhållanden blir svåra att kritisera: "Vem har rätt att definiera vad som är bra för någon annan?"
3. Konstruktivism är kanske inte en gångbar väg om målet är av universell politisk karaktär, till exempel socialiserad produktion, men kan ge teoretisk tyngd till den metod vi ofta ändå använder oss av i mötet med empiri: frågor om hur, mening och motiv.

Sebastian Hällund

Student masterprogrammet i socialt arbete vid Socialhögskolan, Lunds universitet.

Referenser

- Altermark, N. (2016) *After inclusion. Intellectual disability as biopolitics*. Lunds universitet.
- Altermark, N. (2017) The post-institutional era. Visions of history in research on intellectual disability. *Disability & Society*, 32(9): 1315–1332.
- Göransson, B. (2010) *Tankar om politik*. Stockholm: Ersatz.
- SFS 2001:453. *Socialtjänstlag*